

ПРОБЛЕМА СОЦІАЛЬНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

THE PROBLEM OF SOCIAL JUSTICE UNDER THE CONDITIONS OF MARITAL STATE

Мозоль Н.І., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри теорії держави та права
Національна академія внутрішніх справ

Соціальна справедливість виконує функцію соціального регулятора суспільства, оскільки єдність суспільства, його політична стабільність значною мірою залежать від взаємодії проявів справедливості.

Недосконалий зміст законодавства соціального характеру негативно позначається як на становищі кожної людини, так і суспільства в цілому та загострюється в умовах війни, набуває особливої гостроти для соціально незахищених верств населення. Розуміння соціальної справедливості змінюється залежно від історичних, соціально-політичних та економічних викликів, у чому переконують події в Україні, що розпочалися 24 лютого 2022 року, які, зокрема, спричинили різку переоцінку матеріальних і духовних цінностей, зокрема і підходів до поняття соціальної справедливості. Розглядаються проблеми дотримання соціальної справедливості в умовах воєнного стану. Наголошено, що побудова системи надання соціальних послуг, забезпечення громадян своєчасною, доступною, якісною підтримкою, є пріоритетними завданнями Міністерства соціальної політики та сфери соціального захисту. Доведено, що за умов, що склалися, доцільно звернути увагу на досвід Західноєвропейських країн у визначенні можливих шляхів подолання кризових явищ, зокрема шляхом максимального стимулювання виходу на ринок праці людей, залежних від державної соціальної допомоги. Увагу акцентовано на процесі законотворчості соціального змісту, пожвавлення якого саме у соціальному векторі дає підстави для оптимістичних прогнозів щодо утвердження України як правової держави, пріоритетними цінностями якої є людина, захист її прав та свобод, а конституційне положення про соціальну цінність людини, її життя та здоров'я, честі та гідності, недоторканості та безпеки набуває неформального змісту. Вмотивовано необхідність оновлення законодавчого супроводу, унормування соціальних відносин, що ґрунтуються на неухильному дотриманні принципів соціальної справедливості.

Ключові слова: соціальна справедливість, законотворчість, російсько-українська війна.

Social justice performs the function of a social regulator of society, since the unity of the latter and its political stability largely depend on the interaction of manifestations of justice. The imperfect content of the legislation of a social nature negatively affects both the position of each person and society as a whole and is aggravated in the context of war; it is particularly acute for the socially vulnerable segments of the population. The understanding of social justice changes depending on historical, socio-political and economic challenges, as evidenced by the events in Ukraine that began on February 24, 2022, which, in particular, caused a reevaluation of material and spiritual values, including approaches to the concept of social justice. The problems of observing social justice in the context of martial law are considered. It is emphasized that establishing the system of providing social services, granting of timely, affordable, high-quality support to the citizens are the priority tasks of the Ministry of Social Policy and Social Protection. It is proven that under the today conditions, it is advisable to pay attention to the experience of the Western European countries in determining possible ways to overcome crisis phenomena, in particular by encouraging people dependent on State social assistance to enter the labor market. Attention is focused on the process of law-making of social content, the revitalization of which in the social vector gives grounds for optimistic forecasts on the assertion of Ukraine as a State of law, whose priority values are the person, the protection of his (her) rights and freedoms, a constitutional provision on the social value of the individual, his (her) honor and dignity, inviolability and security acquire an informal content. The need to update legislative support, regulation of social relations based on strict observance of the principles of social justice is motivated.

Key words: social justice, law-making, Russian-Ukrainian war.

Постановка проблеми. Суспільно-політична ситуація в Україні зумовлює актуальність розв'язання проблеми встановлення соціальної справедливості. Необхідність вирішення означеної проблеми увиразнилася з відкритим воєнним повномасштабним вторгненням російської федерації за підтримки білорусів в Україну. Психологічні, матеріальні, фізичні збитки, завдані війною, бойовими діями, тимчасовою окупацією є тими чинниками, що негативно впливають на життя людини, тому сьогодні більшість громадян України потребують соціальної допомоги.

Метою статті є аналіз передумов для оновлення процесів законодавства, спрямованого на утвердження соціальної справедливості в державі в умовах воєнного стану та періоду повоєнного відновлення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з проблеми. На проблемі соціальної справедливості зосереджена увага сучасних вітчизняних і зарубіжних дослідників, серед яких С. Алексєєв, В. Бабкін, В. Головченко, М. Козюбра, В. Копейчиков, М. Костицький, Л. Кравченко, Л. Кривенко, О. Лукашова, О. Мачульська, Н. Мозоль, В. Нерсесянц, М. Орзіх, В. Погорілко, П. Рабінович, В. Селіванов, І. Сирота, В. Сокурєнко, Ю. Тихонравов, В. Шаповал, Ю. Шемшученко.

Вклад основного матеріалу дослідження. Глибоке опрацювання окресленої проблеми дозволяє оперувати власним авторським тлумаченням соціальної справедливості як обумовленої природним правом загальнолюдської цінності, яка представляє собою захищені законом і всім

демократичним ладом рівні можливості доступу кожної людини до всіх наявних у демократичному суспільстві соціальних благ, а також розподіл та законне їх використання з урахуванням власного вкладу в суспільство [7, с. 189].

Соціальна справедливість виконує функцію соціального регулятора суспільства, оскільки єдність суспільства, його політична стабільність значною мірою залежать від взаємодії проявів справедливості.

Із метою забезпечення добробуту всіх громадян соціальна держава повинна регулювати економічні процеси, встановлювати і застосовувати справедливі та ефективні форми перерозподілу суспільного доходу. Забезпечення прав і свобод людини та їх гарантії мають бути пріоритетними у діяльності усіх державних органів. Відтак рівень дотримання прав і свобод людини є основним критерієм демократичності держави, дотримання в ній принципів соціальної справедливості. Статус України як соціальної та правової держави задекларовано Конституцією держави. Утвердження соціальної справедливості має безпосередній вплив на рівень добробуту, демократизації та стабілізації суспільного розвитку, євроінтеграції та подолання пережитків тоталітарного режиму, побудови громадянського суспільства.

Зауважимо, що недосконалий зміст законодавства соціального характеру негативно позначається як на становищі кожної людини, так і суспільства в цілому та загострюється в умовах війни, набуває особливої гостроти для соціально незахищених верств населення. Соціальна

справедливість є умовою забезпечення та підтримання позитивних стосунків між громадянами країни та не може бути досягнута в умовах відсутності поваги до прав і свобод людини.

Увиразилося вибудовування чіткої системи соціального захисту в українському законодавстві, що ґрунтується на європейських цінностях, задекларованих зокрема у Європейській соціальній хартії та Європейському кодексі соціального забезпечення.

Розуміння соціальної справедливості змінюється залежно від історичних, соціально-політичних та економічних викликів. У цьому переконують події в Україні, що розпочалися 24 лютого 2022 року, які зокрема спричинили різку переоцінку матеріальних і духовних цінностей, зокрема і розуміння поняття соціальної справедливості.

Спостерігається картина різкого погіршення матеріального стану населення, оскільки близько 30 % українських громадян від початку війни втратили роботу. За даними Міністерства соціальної політики України, від 60% до 80% людей можуть опинитися за межею бідності. За прогнозами Світового Банку, до кінця 2022 року рівень бідності нижче межі 5,50 доларів на день зросте приблизно з 2% до 20% населення країни [6].

Станом на серпень 2022 року, згідно даних Міністерства внутрішніх справ України, від початку повномасштабної війни росії проти України за кордон виїхало майже 6 млн українців. Гендерний склад мігрантів становить 90% жінок та дітей і 10% чоловіків. Зрозуміло, що значний відсоток зовнішніх переселенців становлять висококваліфіковані спеціалісти, що робили значний внесок у розвиток вітчизняної економіки, науки, мистецтва тощо.

Водночас майже 3 млн українців стали внутрішніми переселенцями, а відтак потребують додаткової підтримки держави на облаштування нового, або ж відновлення попереднього житла, налагодження побуту тощо.

Згідно розробленого урядом проекту бюджету на 2023 рік, 50% державного бюджету буде спрямовано на потреби війни, та відповідно буде зменшено видатки на соціальну сферу. Тож якщо у 2022 році заплановані витрати на освітню галузь становили 153,7 млрд грн., то в 2023 році сума скоротиться до 142,2 млрд грн [1].

Аналогічною є картина в сфері медицини: видатки на охорону здоров'я скоротяться у 2023 році до 176 млрд грн від 197 млрд грн, передбачених на 2022 рік.

Водночас одним із пріоритетних напрямів державного бюджету на 2023 рік вигачено саме соціальну підтримку населення. Наразі у соціальній галузі нараховується 35 видів соціальних допомог, що надаються громадянам залежно від соціального статусу. Тож система потребує зміни структури, заміни на універсальну допомогу, що забезпечить адресність та ефективність державних видатків на соціальний захист. Такий підхід до реформування структури системи має як багато прихильників, так і опонентів, які переконані, що універсальність та адресність є поняттями, що взаємозаперечуються.

Важливо, що згідно урядової політики буде змінено не лише обсяг видатків на соціальну сферу, а й порядок розподілу коштів. Зокрема у бюджеті передбачені видатки на субсидії на житлово-комунальні послуги, що майже аналогічні до показників 2022 року: 37,9 млрд грн проти 37,87 млрд грн.

Окрім того новими державними програмами на соціальний захист дітей та сім'ї заплановано видатки у сумі 27,3 млрд грн, на соціальний захист громадян, які потрапили в складні життєві обставини – 66,64 млрд грн, та на підтримку малозабезпечених сімей – 72,9 млрд грн. Універсальна соціальна допомога, що буде адресно надаватися громадянам, які потрапили у складні життєві обставини внаслідок війни, стане основним засобом подолання бідності та реагування на складні життєві обставини. Запровадження відповідної допомоги дозволить, зокрема,

суттєво підвищити пенсії для понад 55% українських пенсіонерів [8].

Витрати бюджету на пенсії у 2023 році будуть аналогічними до 2022 року, тобто процеси інфляції суттєво знизять реальні доходи громадян. Однак індексація цих видатків не передбачена, тож зміна суми пенсій можлива лише за умови фінансування власними доходами Пенсійного фонду.

Лише перемога України у війні дозволить показати високі темпи відновлення економіки та стрімке зростання фінансування соціальних витрат, що мають відповідати принципам соціальної справедливості

Побудова системи надання соціальних послуг, аналогічної до кращих європейських практик, забезпечення громадян своєчасною, доступною, якісною підтримкою, є пріоритетними завданнями Мінсоцполітики та сфери соціального захисту. Відтак із початком російсько-української війни спостерігається активізація процесу підготовки та прийняття законодавчих актів соціального змісту, які становлять юридичну основу дотримання соціальної справедливості в суспільстві в умовах, що склалися. Так, лише за час роботи сьомої сесії Верховної Ради України дев'ятого скликання (лютий–липень 2022 року) прийнято 19 законів, що врегульовують питання у соціальній сфері в умовах воєнного стану. Серед них Закони України «Про внесення змін до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» щодо запровадження комплексного огляду системи соціального захисту ветеранів війни», «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення допоміжними засобами реабілітації осіб, постраждалих внаслідок військової агресії Російської Федерації проти України», «Про внесення змін до деяких законів України щодо надання соціальних послуг у разі введення надзвичайного або воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях» [2].

Таке пожвавлення законодавчого процесу саме у соціальному векторі у надзвичайно складний і трагічний для держави та всіх її громадян час дає підстави для оптимістичних прогнозів щодо утвердження України як правової держави, пріоритетними цінностями якої є людина, захист її прав та свобод, а конституційне положення про соціальну цінність людини, її життя та здоров'я, честі та гідності, недоторканості та безпеки набуває неформального змісту.

Із точки зору соціальної справедливості в суспільстві оцінюються такі поняття як право, політика, суспільні явища і факти, правова поведінка тощо. Вона є механізмом врегулювання норм взаємовідносин людей між собою, між державою, їх права та обов'язки, без чого існування суспільства неможливе. Саме у соціальній справедливості закладені основні соціально-правові вимоги, сформульовані в нормах права через права та обов'язки громадян. Реалізація даних правил поведінки гарантується державним примусом, який здійснюється відповідними державними органами.

Оскільки Україна позиціонується як правова держава, варто вказати на визнання і дію принципу верховенства права, правового порядку, що ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законом, як головної ознаки правової держави. Принципи чесності, справедливості, прозорості та відповідальності, що втілюють сутність верховенства права, покладено основу відносин у площині «держава – громадянин». Відтак діяльність органів державної влади, місцевого самоврядування, їх посадових осіб має базуватись виключно на законах. Громадяни ж мають підкорятись державній владі у тій мірі, в якій її рішення, розпорядження та вимоги корелюють із законом.

Виражені у формі правових приписів вимоги соціальної справедливості набувають законодавчого змісту та відповідно обов'язкового характеру. Так, у Законі України від 24.03.2022 р. № 2147-IX «Про внесення змін до Закону

Україні «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» щодо запровадження комплексного огляду системи соціального захисту ветеранів війни» закріплено, тезу про те, що Державна політика соціального захисту ветеранів війни та членів їх сімей, членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України – це цілеспрямована, системна діяльність органів державної влади щодо забезпечення соціального захисту ветеранів війни та членів їх сімей, членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України шляхом надання їм пільг і гарантії соціального захисту відповідно до законодавства [5].

Поширено дію Закону України від 01.04.2022 р. № 2168-ІХ «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення допоміжними засобами реабілітації осіб, постраждалих внаслідок військової агресії Російської Федерації проти України» на категорії громадян, які з'явилися у зв'язку з війною. Текст Закону зокрема розповсюджується на осіб, які у період дії воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях під час служби, трудової та іншої діяльності, проживання на відповідній території отримали поранення, контузію, каліцтво або захворювання внаслідок військової агресії російської федерації проти України, перебуваючи безпосередньо в районах проведення воєнних (бойових) дій та у період здійснення воєнних (бойових) дій або в районах, що піддавалися бомбардуванням, авіаударам та іншим збройним нападам, у частині забезпечення їх допоміжними засобами реабілітації, медичними виробами, реабілітаційними послугами на підставі висновків лікарсько-консультативних комісій закладів охорони здоров'я чи рішень військово-лікарських комісій незалежно від встановлення їм інвалідності, у тому числі за кордоном [3].

Реалізація прийнятого 26 квітня 2022 року Закону України № 2193-ІХ «Про внесення змін до деяких законів України щодо надання соціальних послуг у разі введення надзвичайного або воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях» дозволить забезпечити оперативне надання соціальних послуг громадянам, які постраждали в умовах введення на території України надзвичайного або воєнного стану з метою їх збереження життя та здоров'я. Упровадження Закону дозволяє запровадити електронний обмін даними, зокрема з Державною податковою службою, щодо доходів громадян; розширюються повноваження державних адміністрацій та виконавчих органів сільських, селищних, міських рад шляхом надання їм можливості визначати особливості прийняття рішення про надання соціальних послуг; визначається, що у разі введення на території України надзвичайного або воєнного стану, соціальні послуги надаються екстрено (кризово). Це дозволяє значно пришвидшити прийняття рішення про надання соціальних послуг. Також Законом задекларовано, що особам, яким завдано шкоди пожежею, стихійним лихом, катастрофою, бойовими діями, терористичним актом, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією всі соціальні послуги надаються безоплатно. Важливим є те, що соціальні послуги, надані під час дії воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях надавачами соціальних послуг державної/комунальної форми власності (надання притулку, догляд, підтримане проживання, натуральна допомога, транспортні послуги тощо), особам із числа внутрішньо переміщених осіб за новим місцем їх проживання/перебування, які опинилися у складних життєвих обставинах через шкоду, завдану бойовими діями,

терористичним актом, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією, згідно Закону, фінансуються у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України [4]. Тож виникає необхідність у розробленні чіткого і максимально спрощеного алгоритму функціонування Закону, який унеможливить бюрократичні затягування в умовах війни.

Законотворчий процес перебуває у подальшому розвитку, реагуючи на виклики часу. Так, Верховною Радою України у вересні 2022 року прийнято за основу законопроект під номером 7632, яким передбачається звільнення від сплати податку на нерухомість власників знищеного або пошкодженого майна в результаті збройної агресії російської федерації. За умови набуття ним юридичної чинності, буде внесено відповідні зміни до Податкового кодексу щодо встановлення особливості нарахування та сплати податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, за 2022 рік та за наступні податкові звітні періоди, включаючи рік, в якому сплине трирічний строк з дати припинення чи скасування воєнного стану за об'єкти житлової та нежитлової нерухомості, зруйновані або ж пошкоджені внаслідок збройної агресії російської федерації. Зокрема пропонується у Податковому кодексі закріпити норму про ненарахування та несплату податку на нерухоме майно, починаючи з місяця, в якому відбулося руйнування об'єкта, за умови наявності підтверджуючого акту огляду об'єкта, складеного відповідним органом державної влади чи місцевого самоврядування. Нарахування та сплата податку припинятимуться незалежно від того, чи включена відповідна територія до Переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії та тимчасово окупованих територій.

Прийняття цього законопроекту, на думку його ініціаторів, сприятиме налагодженню партнерських взаємовідносин між бізнесом та контролюючими органами та зможе забезпечити соціальну справедливість у врегулюванні податкових відносин.

За умов, що склалися, доцільно також звернути увагу і на досвід Західноєвропейських країн у визначенні можливих шляхів подолання кризових явищ, зокрема шляхом максимального стимулювання виходу на ринок праці людей, залежних від державної соціальної допомоги. Таке стимулювання, що має назву «activating labour market policies», відоме з 80-х років ХХ століття і полягає в стимулюванні людини вийти на ринок праці та стати незалежною від соціальних виплат. Однак такий підхід має бути унормованим як етично, так і законодавчо, та не обмежуватися мікрокредитуванням для відкриття малого бізнесу.

Важливо пам'ятати, що в умовах воєнного стану не зникли, а подекуди навіть загострилися соціальні проблеми, пов'язані з соціальним захистом прав дітей; бездомних осіб; осіб, які відбули покарання у вигляді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, а також звільнені від подальшого відбування зазначених видів покарання; протидії торгівлі людьми; запобігання та протидії домашньому насильству; соціального захисту осіб з інвалідністю, осіб, постраждалих внаслідок Чорнобильської катастрофи, ветеранів праці, ветеранів військової служби, жертв політичних репресій тощо. Відтак законодавче забезпечення соціальної справедливості потребує подальшого вдосконалення.

Висновки. Російсько-українська війна 2022 року має негативні впливи на різні сфери життя суспільства, зокрема соціальної. Тож за умов війни зростає важливість оновлення законодавчого супроводу, унормування соціальних відносин, що ґрунтуються на неухильному дотриманні принципів соціальної справедливості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вінокуров Я. 50% бюджету – на війну. За що житиме Україна у 2023 році? URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/09/15/691490>. Назва з екрану.
2. За період роботи сьомої сесії Верховної Ради України дев'ятого скликання було прийнято 19 законів України у соціальній сфері URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/227453.html>. Назва з екрану.
3. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення допоміжними засобами реабілітації осіб, постраждалих внаслідок військової агресії Російської Федерації проти України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2168-20#Text>. Назва з екрану.
4. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо надання соціальних послуг у разі введення надзвичайного або воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2193-20#Text>. Назва з екрану.
5. Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» щодо запровадження комплексного огляду системи соціального захисту ветеранів війн». URL: <http://document.vobu.ua/doc/11037>. Назва з екрану.
6. Ломоносова Н. Соціальний захист у повоєнній Україні: час змінювати підходи. URL: <https://cedos.org.ua/soczialnyj-zahyst-u-rovnoyennij-ukrayini-chas-zminyuvaty-pidhody>. Назва з екрану.
7. Мозоль Н. І. Роль соціальної справедливості у забезпеченні соціально-економічних прав людини і громадянина в українській державі: дис... канд. юр. наук: 12.00.12; Київський Національний університет внутрішніх справ. Київ, 2009. 239 с.
8. Проект Державного бюджету України на 2023 рік максимально зберігає видатки на соціальний захист та підтримку. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/228440.html>. Назва з екрану.